

Fragmentatie heb je, samenhang moet je creëren



foto Ido Borkent

foto Beeldbank RWS

Rijksadviseur voor Landschap en Water Eric Luiten stopt na vier jaar

Eric Luiten werd in 2012 op een curieus moment Rijksadviseur Landschap en Water. De rijksoverheid had net het nationale landschapsbeleid geschrapt. In de structuurvisie Infrastructuur en Ruimte uit 2012 staat letterlijk: "De verantwoordelijkheid voor de afstemming tussen verstedelijking en groene ruimte op regionale schaal laat het Rijk over aan de provincies. Daartoe schaft het Rijk het landschapsbeleid af en beperkt het rijksregime zich tot het natuurdomein."

— Ido Borkent en Geert van Duinhoven
(redactie)

> Een beetje onwerkelijke start als je als Rijksadviseur het Rijk mag gaan adviseren over landschap terwijl het Rijk zelf vindt dat ze daar geen rol meer in heeft. Maar het zou een te gemakkelijke stap zijn om dan maar nee te zeggen en te bedanken voor de functie. Eric Luiten is, tientallen

onderzoeken, adviezen en lezingen later, sinds 1 september 2016 opgevolgd door Berno Strootman en is nu weer full time zzp-er. "Omdat het Rijk geen eigen beleid meer had, ben ik in mijn nieuwe functie eerst gaan zoeken naar partijen die zich nog wel verantwoordelijk voelen voor het landschap. Ik heb daarin respons gekregen van maatschappelijke organisaties zoals Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, de Commissie MER, Unie van Waterschappen, LandschappenNL die net als ik ongerust waren over het landschap. Het departement vond dat eigenlijk prima, want dit betekende de vermaatschappelijking waarvan het Rijk graag ziet dat deze tot stand zou komen. EZ wilde dat de samenleving zelf, allerlei organisaties in de regio's, verantwoordelijk zouden worden voor het landschap."

Daarnaast ging Luiten de provincies bevragen of en in welke zin zij landschapsbeleid voerden. Daaruit kwamen volgens hem twaalf in zichzelf consistente verhalen naar voren. "Die heb ik letterlijk tegen elkaar aan geplakt en het resultaat van de collage maakte mij vervolgens heel erg ongerust. Want er zijn in Nederland grote structuren die je als landschap zou kunnen typeren en die niet door een overkoepelende ambitie worden gedekt. Denk aan de Hollandse Waterlinies, het

landschap van de grote rivieren, het IJsselmeer, het Groene Hart, de kust. Allemaal provinciegrensoverstijgende structuren. Er moet ergens een agenda bestaan die aandacht vraagt voor die grote samenhang der landschappelijke dingen."

Wat is een goed landschap?

"Een goed landschap is ten eerste een vanzelfsprekend landschap. Je achterkleinkinderen moeten kunnen begrijpen waarom een topografie is zoals ze is, zeker als die door ons is voortgebracht. De HSL is door onze generatie aangelegd. Die gaat zeven kilometer onder de grond. Dat is geen vanzelfsprekende situatie. In de Alpen is een tunnel wel vanzelfsprekend want dat scheelt bijvoorbeeld veel reistijd. Die situatie verklaart zichzelf. Maar die HSL onder een van de vlakste landschappen ter wereld niet. Die is er omdat wij als samenleving niet in staat zijn om de consequenties op ons netvlies te verdragen van onze behoefte aan snelheid, comfort en bedrijfszekerheid. Ten tweede denk ik dat volgehouden eenheid van handelen tot goede landschappen leidt. Dat leert de historische geografie ons. Dit betekent dat je mooie landschappen krijgt als je onder dezelfde fysiek-ruimtelijke omstandigheden hetzelfde blijft doen en je dus niet zo maar gaat afwijken zonder dat de omstandigheden zijn veranderd."



Hoge kwaliteit publieke ruimte

Het programma Ruimte voor de Rivier is volgens Luiten voorlopig het laatste programma waarbij het Rijk de verantwoordelijkheid heeft genomen voor de kwaliteit van het landschap na de ingrepen. Natuurlijk zijn er schoonheidsfoutjes gemaakt, maar over het grote geheel is volgens Luiten in grofweg 25 van de 30 projecten behalve een grotere hoogwaterveiligheid ook een enorme verbetering van de ruimtelijke kwaliteit tot stand gebracht. Bij de herinrichting van veel uiterwaarden waren aanvankelijk veel bewoners zeer ongerust omdat 'hun landschap' werd aangepakt. Luiten: "We hangen vaak aan een beeld van de huidige situatie. Dat heeft te maken met ons onvermogen om een voorstelling te maken van hoe iets kan worden. En in het rivierengebied betekent dit dat je de grote structuren moet laten zien, in het bijzonder als die ter plaatse belangrijker zijn dan de lokale kenmerken. Wat dat betreft is de geul bij Lent een prachtig voorbeeld. Niemand wilde de geul, deze ging immers dwars door het bestaande dorp en veel huizen moesten er voor wijken. Totdat men ging beseffen wat voor kwaliteiten er voor terug zouden komen. Daar is dus van onderaf, samen met de mensen die het betrof, met genoeg

geld voor compensatie, het plan uit te werken. Dat heeft er toe geleid dat een grote verzameling individuele, particulier belangen plaats heeft gemaakt voor een nieuwe groene, publieke ruimte met enorme betekenis voor de hele stad."

Fragmentatie

Luiten heeft de indruk dat het bij de Afsluitdijk ook wel goed gaat. Rijkswaterstaat heeft zelf gezegd dat de kwaliteit van de vernieuwde Afsluitdijk er echt toe doet en heeft alle partijen uitgenodigd om daar over mee te denken. Er is een protocol over opgesteld. Vervolgens is er een kwaliteitsteam, voorgezeten door de Rijksadviseur, opgericht die adviseert over de manier waarop die ambitie in de werkzaamheden wordt verankerd en die alle feitelijke maatregelen op de Afsluitdijk zal gaan beoordelen. "Maar dit is wel de Afsluitdijk en niet zomaar een dijk of weg. Dit zul je dus niet overal gaan zien. In de deltabeslissingen, het rijksbeleid voor het omgaan met de hoogwaterveiligheid en de zoetwatervoorziening, zit heel bewust geen kwalitatieve paragraaf meer. Dat is jammer, want nu moet het in elk deelprogramma en alle projecten worden bevochten... Al had het er maar iets in een bijzinnetje gestaan: ... dat we ingrijpen in de fysieke leefomgeving van mensen en dat dat rechtvaardigt dat we ons goed voorbereiden op de beoogde ruimtelijke kwaliteit. Dan hadden we tenminste een haakje gehad om over kwaliteitsborging, over interactief werken te hebben. Maar het kabinet heeft dat afgehouden. Het Rijk vindt dat kwaliteitsborging in de samenleving zelf moet gebeuren; zelf gaat het alleen nog over de wettelijke taken en moet alles sober en doelmatig worden benaderd. Mijn zorg is dat de grote landschappelijke samenhang der dingen daarmee uit het oog verloren raakt. En dan krijg je dus dat er overal oplossingen komen maar op elke 300 meter weer een andere. Daarmee creëer je een versnipperd landschap, en daar ben ik tegen. Fragmentatie is een gegeven en voor samenhang moet je echt iets doen."

Landschappelijke constitutie

In eerdere publicaties had Eric Luiten het nog wel eens over een Nationaal Landschapsplan. In zijn rol als landschapsadviseur is dat er niet van gekomen. Zou het nuttig zijn als zo'n plan er alsnog komt? Heeft hij zelf die ambities nog? "Nee, zeker niet. Ik heb het ook altijd met enige reserve gehad over zo'n plan. Een nationaal plan zou weinig applaus oproepen, denk ik. Wel ben ik altijd op zoek geweest naar de manier waarop je organisaties en burgers bewust kunt laten zijn van de grotere constellatie waarin ze hun belang nastreven of hun project uitvoeren. Daarom heb ik een onderlegger voor landschappelijk Nederland gemaakt. Die kaart laat zien dat we met zijn allen op een lange helling wonen, dat daarin drie drempels liggen (Veluwe, Utrechtse Heuvelrug en de duinen) voordat we in zee belanden. Het land is doorsneden door allerlei beeksystemen, grote rivieren en in West-Nederland knallen de landschappelijke manipulaties uit het kaartbeeld. Het

is een onderlegger voor iedereen die iets met of in het landschap wil doen. Zo hebben we al met de kaart geoefend door eens naar de verdeling van de huidige Nationale Parken en Landschappen te kijken. En dan ga je je afvragen waarom ze hier liggen en niet daar, of ze niet groter moeten of kleiner en of we ze echt allemaal nodig hebben of waar we ze juist nog missen. Ook voor Staatsbosbeheer bleek het een heel mooi instrument te zijn om naar het eigen bezit te kijken in relatie tot de landschappelijke constellatie. Het zou mooi zijn als deze onderlegger gaat functioneren als een soort landschappelijke constitutie, waar je je altijd aan hebt te houden. Tot mijn genoegen doet deze kaart nu mee aan de voorbereiding van de Nationale Omgevingsvisie. De opstellers hadden namelijk erg de neiging te kijken naar wat er allemaal op ons af komt (energietransitie, klimaatadaptatie, economische concurrentiekracht) maar heel lang de andere kant van het verhaal vergaten: namelijk wat is er al? Het landschap heeft namelijk ook wat te bieden!"

Vergroening

Tot slot nog een van de grootste landschapsbepalers van Nederland: de landbouw. De schaalvergroting, globalisering en intensivering gaan maar door. Hoe zou de landbouw kunnen bijdragen aan een mooier landschap? Luiten: "Een deel van de boeren is niet bezig met de wereldmarkt maar met gastvrijheid, zorg, natuur. Voordat je zou kunnen adviseren over de ruimtelijke ontwikkeling van de landbouw, zou je moeten weten hoe die wereld in elkaar zit, welk deel voor de wereld produceert, welk deel voor Europa, de regio etc. Mijn opvolger Berno Strootman gaat op dit thema verder maar wil eerst de mechanismes kennen waar de landbouw aan onderhevig is."

"Wel heb ik de regering een advies geschreven over meer landschappelijk effect van de vergroening van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Daarin schrijf ik dat het een goed idee was om te vergroenen maar dat het nog niet heeft gebracht wat het zou kunnen zijn. En dat het goed zou zijn om het instrument van de landschapsbeleidsplannen, die na hun hoogtijdagen in de jaren '80 en '90 helemaal weggezaakt zijn, nieuw leven in te blazen. Ik vraag de provincies die een groot deel van het publieke geld aan de collectieven van boeren doorsluizen, te regelen dat de boeren, die zo'n groot beslag op de ruimte hebben, alleen overheidsgeld krijgen als ze een goed, gedragen landschapsbeleidsplan hebben. Als ze een landschap willen realiseren dat niet alleen biodivers is maar bijvoorbeeld ook doorfiets- en doorwandelaarbaar is en waarin oude landschapspatronen worden gekoesterd. Dus ook de recreatie en de erfgoedsector zouden moeten kunnen profiteren van de vergroeningseis. Binnen de evaluatie van het vergroeningsbeleid in Nederland is die verbreding gelukkig op de agenda gezet.">

redactie@vakbladnbl.nl